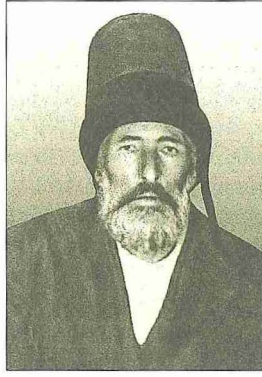

Mehmed Celâleddin Dede, 1884-1885 yıllarında Meclis-i Meşâyih reisliği yaptı, 1903'te gırtlak veremine yakalandığı için Abdülvâhid Çelebi tarafından oğlu Abdülbâki Efendi'ye dergâhta ism-i celâl zikri ve mukabele izni verildi. 22 Kasım 1906'da çıkan bir yangın sonucu dergâh büyük hasar gördüğünde bu felâketten kurtulan harem dairelerini dervişlere tahsis ederek Gedikpaşa'da bir konağa taşındı. Yakalandığı hastalıktan kurtulamayan Mehmed Celâleddin Dede 1 Cemâziyelevvel 1326'da (31 Mayıs 1908) burada vefat etti. Kocamustafapaşa Sümbülî Dergâhı'nda meclis-i meşâyih reisi Sütlüce'de Hâsîrîzâde Sâdî Dergâhı şeyhi Mehmed Elif Efendi tarafından kıldırılan cenaze namazının ardından Yenikapı Mevlevîhânesi Mezarlığı'nda babasının sol tarafına ve türbe duvarının yakınına defnedildi.

Derin ilmi ve mütevazî kişiliğiyle herkesin saygısını kazanarak devrinin belli başlı şeyhleri arasında yer alan Mehmed Celâleddin Dede ilk mûsiki bilgileriyle dinî eserleri dergâhta, din dışı eserleri İsmet ve Nikogos ağalardan öğrendi. Küçük ve Büyük Osman beylerden aldığı tambur derslerini ilerleterek Küçük Osman Bey'in derslerinden arkadaşı olan Tambûrî Ali Efendi ile dönemin üstat tambur sanatkârları arasına girdi. Mızrap vurmada "âşikâne" olarak nitelendirilen özel tavrıyla kendisine müstesna bir yer temin etmiştir. Hastalığı sırasında Gedikpaşa'daki konağına davet ettiği Kemânî Memduh Efendi'nin onun tamburunu dinledikten sonra o güne kadar böyle bir tambur dinlemediğini ifade etmesi, Celâleddin Dede'nin sazını icrada ulaştığı seviyeyi tesbit eden önemli bir değerlendirmedir.

Mehmed Celâleddin Dede'nin bir diğer yönü de mûsiki nazariyatı konusundaki çalışmalarıdır. Onun, Galata Mevlevîhânesi şeyhi Mehmed Atâullah Dede ve Bahariye Mevlevîhânesi şeyhi eniştesi Hüseyin Fahreddin Dede ile beraber yaptığı ortak çalışmalarla, Türk mûsikisi tarihi konusunda olduğu kadar bu mûsikinin ilgili perdeleri, aralıkları, makamları ve usulleriyle nazariyat konularının ilmî bir şekilde ele alınıp incelenmesi yolunda ilk ciddi adımlar atılmıştır. Ancak bu çalışmalar metin haline getirilemediğinden ulaşılan bilgiler bu üç Mevlevî şeyhi tarafından öğrencilerinden Rauf Yektâ Bey ile Mehmet Suphi Ezgi'ye aktarılmıştır. Sonraki yıllarda aralarına Hüseyin Sadettin Arel'i de alan Rauf Yektâ ve Suphi Ezgi, bu bilgiler ışığında günümüz Türk mû-

Mehmed
Celâleddin
Dede

sikisi nazariyatının esaslarını ortaya koyma gayreti içine girmişlerdir. Mehmed Celâleddin Dede, ayrıca Rauf Yektâ Bey'le tamburlar üzerinde çalışarak bir 8'lide 24 aralık ve 25 perdenin Türk mûsikisi tarihinde kullanılmış ve halen kullanılmakta olduğunu tesbit etmiştir. Rauf Yektâ Bey, Türk mûsikisinde gizli kalmış birçok nazari meselenin Celâleddin Dede'nin gayretiyle keşfedildiğini söyler.

Mehmed Celâleddin Dede'nin bilinen yegâne mûsiki eseri düğâh makamında bestelediği Mevlevî âyini. Mevlevî mûsikisi tarihinde "beste-i kadîm" olarak adlandırılan ve bestekârı bilinmeyen en eski üç âyinden biri olan düğâh âyinine "düğâh-ı kadîm" denildiğinden bu âyine de "düğâh-ı cedîd" adı verilmiştir. 1904'te bestelenip 12 Rebûlellevvel 1323'teki (17 Mayıs 1905) Mevlid kandilinde Yenikapı Mevlevîhânesi'nde ilk mukabelesi yapılan âyinin (peşrevi Şeyh Hüseyin Fahreddin Dede tarafından bestelenmiştir) en önemli özelliği, birçok yerde Nâyî Osman Dede'nin bestelediği hicaz âyinde kullanılan nağmelerin şekillerinin bozulmadan düğâh makamına aktarılmış olmasıdır.

Arapça ve Farsça bilen Mehmed Celâleddin Dede "Şeyhî" mahlasıyla bazı manzumeler kaleme almıştır. Sadettin Nühzet Ergun'un naklettiği, Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî hakkındaki iki rubâî dahil beş manzumesinden biri Balıkçı Hâfız Mehmed Efendi tarafından bestelenen, "Ey andelîb-i hoş-nevâ" mısraı ile başlayan rast-ı cedîd şarkıdır (Türk Şairleri, II, 942-943).

BİBLİYOGRAFYA :

Ali Nutkî Dede – Abdülbâki Nâsır Dede, *Defter-i Dervîşân II*, İSAM Ktp., nr. 18112, vr. 80^b, 81^b; Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, V, 210-213; Mehmed Tâhir, *Yenikapı Mevlevîhânesi Postnişini Şeyh Celâleddin Efendi Merhum*, İstanbul 1326; Mehmed Ziyâ, *Yenikapı Mevlevîhânesi*, İstanbul 1329, s. 5-6, 166, 201-264; *Türk Musikisi Klasiklerinden Mevlevî Âyinleri*, İstanbul

1939, XVII, 854-870; Subhi Ezgi, *Nazarî-Amelî Türk Musikisi*, İstanbul 1940-53, IV, 277; V, 453; Sadettin Nühzet Ergun, *Türk Musikisi Antolojisi*, İstanbul 1943, II, 464-467; a.mlf., *Türk Şairleri*, İstanbul 1945, II, 673, 939-943; Abdülbâki Gölpinarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Sonra Mevlevîlik* (İstanbul 1953), İstanbul 1983, s. 272-273; İbnülemin, *Hoş Sadâ*, s. 109-112; a.mlf., *Son Asır Türk Şairleri*, İstanbul 1988, IV, 1833-1835; Sadettin Heper, *Mevlevî Âyinleri*, Konya 1974, s. 527; Zâkir Şükrü, *Mecmûa-i Tekâyâ* (Akbatu), IV/3, s. 85-86; Sadun Aksüt, *Türk Musikisinin 100 Bestekârı*, İstanbul 1993, s. 224-225; Hür Mahmut Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (19. Yüzyıl)*, İstanbul 2003, s. 435-436; Gavsî Baykara, "Ebedileşen Dehşetimiz: Celalettin Efendi", *Türk Mûsikisi Dergisi*, sy. 30, İstanbul 1950, s. 2-3, 19; Reşat Ekrem Koçu, "Celâleddin Dede (Mehmed)", *İst.A*, VI, 3420; Öztuna, *BTMA*, I, 173-174; Ekrem İşin, "Yenikapı Mevlevîhanesi", *DBİst.A*, VII, 48.

NURİ ÖZCAN

MEHMET CEMÂLEDDİN ÇAUŞEVİÇ (1870-1938)

Bosnalı âlim, reîsülulemâ.

28 Aralık 1870'te Bosna-Hersek'teki Arapuşa köyünde doğdu. İlkokulda iken babası Ali Efendi'den Arapça öğrenmeye başladı ve dinî ilimlerle ilgili dersler aldı. Ardından Bihaç Medresesi'ne dört yıl devam etti. On yedi yaşında iken İstanbul'a gitti (1887). Burada önce Tokatlı Sâlih Efendi'nin, onun vefatı üzerine Hasan Hüsnü Efendi'nin derslerine girdi ve 1901 yılında ikinci hocasından icâzet aldı. 1898'de Mekteb-i Nüvvâb'a kaydını yaptırdıysa da bir yıl sonra hocası Manastırlı İsmâil Hakkı'nın teşvikiyle Mekteb-i Hukuk'a geçti ve 1903'te buradan mezun oldu. Öğrenciliği esnasında Anadolu, Hicaz, Yemen, Mısır ve Makedonya'ya gitti, çeşitli görevlerde bulundu. Üç ay kaldığı Mısır'da Muhammed Abduh ile görüştü, derslerine katıldı. İstanbul'da çıkan *Tasvîr-i Efkâr* ve *Tercümân-ı Hakikat* gazetelerinde yazıları neşredildi ve muhabirlik yaptı.

Mekteb-i Hukuk'tan mezun olunca İstanbul'da kendisine bazı görevler teklif edildiye de Saraybosna'ya döndü ve Eylül 1903'te Velika Gimnazija adlı lisede Arapça hocası olarak göreve başladı. 1905'te görevinden ayrıldı ve Ulemâ Meclisi üyeliğine tayin edildi. Bu görevi sırasında Bosna'yı dolaşarak dinî eğitim ve öğretim konusunda köklü reformların yapılması yönünde görüşler ortaya koydu, ders programlarında değişikliklere vesile

oldu. Çabaları sonunda 1909'da Bosna-Hersek'teki müslümanlar din ve eğitim özerkliği statüsü elde edince kendisi büyük itibar kazandı.

Şubat 1910'da Saraybosna'daki Şeriat Kadılık Okulu'na hoca tayin edildi. Temmuz 1912'de bu okulun müdürlüğüne Osman Nûri Hacıç'in getirilmesine tepki göstererek görevinden istifa etti. Bazı görevler için İstanbul'a davet edilmesine rağmen kitaplarını satarak geçimini sağlamaya çalıştı. Bosna Reisülulemâsı (Diyaret İşleri Başkanı) Hâfız Süleyman Şarac 1913'te vazifesinden ayrılınca Mehmed Cemâleddin (Çauşeviç) hocalardan oluşan bir kurul tarafından bu makama aday gösterildiyse de Avusturya-Macaristan Krallığı onaylamadığı için Bosna hükümeti tarafından karar iptal edildi. Ancak kurulun ikinci toplantısında tekrar seçildi ve kamuoyunun da baskısıyla Bosna hükümeti adaylığını tanıdı. 27 Ekim 1913 tarihinde Avusturya-Macaristan kralının fermanyıyla Bosna-Hersek müslümanlarının reisülulemâsı olarak tayin edildi. Halife tarafından verilen Haremeyn-i muhteremeyn ödülüyle birlikte meşihat kendisine menşur gönderdi ve 26 Mart 1914'te görevine başladı.

I. Dünya Savaşı'nın ardından kurulan Krallık Yugoslavyası sınırları içerisinde Üsküp Ulemâ Meclisi, Bosna-Hersek Diyanet İşleri Başkanlığı'na bağlandı. 1929'da Yugoslavya Adalet bakanının sunduğu İslâm din birliği kanun teklifiyle Bosna-Hersek'teki müslümanların din ve eğitim özerkliği statüsünün kaldırılması istendi. Bu doğrultuda Belgrad hükümeti tarafından kendisine Yugoslavya müslümanlarının reisülulemâsı makamı yeniden önerilmesine rağmen bu kanun teklifine karşı çıkarak Nisan 1930'da istifa etti, bir ay sonra da emekli oldu. 28 Mart 1938'de Saraybosna'da vefat etti ve Gazi Hüseyin Bey Camii avlusuna defnedildi. Arapça ve Türkçe de bilen Mehmed Cemâleddin Saraybosna'da çıkan *Gajret*, *Tarik*, *Muallim*, *Behar*, *Novi Behar*, *Misbah*, *Jeni Misbah*, *Glasnik IVZ* gibi dergi ve yıllıklarda birçok makale yazmıştır.

Mehmed Cemâleddin'in Bosna-Hersek'te eğitim alanında gerçekleştirdiği reform çerçevesinde Kur'an kurslarında Türkçe yerine Boşnakça öğrenimi başlatılmış, ayrıca Boşnakça için Arap harfleriyle yeni bir alfabe hazırlanıp bazı eserlerin yayımlanması sağlanmıştır (Traljić, *Istaknuti Bošnjaci*, s. 53-56). Önceleri kabul görmemesine rağmen kısa sürede halk arasında yaygınlık kazanan bu alfabe

özellikle onun karşıtları arasında "Matufovica" olarak tanınmıştır. Yedinci yayım yılında *Behar* dergisinin başyazarlığına getirilen Mehmed Cemâleddin bu vesileyle alfabe hakkındaki fikirlerini savunmuş, ulemânın tepkisine rağmen dârülmualimîn mezunları ve genç nesil tarafından desteklenmiştir. 1907 yılında bu alfabeyle kullanarak *Tarik* adlı bir dergi çıkarmaya başlamıştır. Onun teşvikiyle 1909'da kurulan Bosna-Hersek İmamlar ve Muallimler Birliği'nin *Muallim* dergisi de bu alfabe ile yayımlanmıştır. Ancak birlik, 1912'de Mehmed Cemâleddin başkanlığında faaliyete başlayan Bosna-Hersek İlmiye Kuruluşu'na bağlanınca kurumun önce *Misbah*, ardından *Jeni Misbah* adıyla çıkardığı iki dergiden sonuncusunda Latin ve Kiril harfleri de kullanılmıştır. I. Dünya Savaşı'ndan sonra Saraybosna'da Okružna Medresa'nın açılmasına vesile olan Mehmed Cemâleddin, bunun ardından fakülte seviyesine çıkarılması kararlaştırılan Kadılık Yüksek Okulu'na öğrenci yetiştirmek için Šerijatska Gimnazija adlı lisenin açılmasını gerçekleştirmiştir.

Eserleri. A) Telif Eserleri. 1. İlmihal (Osnovi Islamske Vjere). Kur'an kursları için Boşnakça hazırlanan bu ders kitabı müellifin ortaya koyduğu Arap harfli alfabe ile yayımlanmıştır (Sarajevo 1325). **2. Mekteb (Selnama-Kalendar za 1907).** Boşnakça hazırlanan bir takvim olup aynı alfabeyle neşredilmiştir (Sarajevo 1325). **3. Vazovi (Vaazlar)** (Sarajevo 1909). **4. Tarihi İslam (Kratka Istorija Islama).** Kur'an kursları için Boşnakça yazılmış muhtasar bir kitaptır. **5. Dedini Menakibi** (Dede hatıraları; Mostar 1914). **6. Islamski Velikani** (İslam büyükleri; Sarajevo, ts.). **B) Çevirileri. 1. Vasi-jetnama.** Birgivi'nin *Vasiyetnâme*'sinin Boşnakça'ya tercümesi olup kendisinin

ortaya koyduğu alfabeyle yayımlanmıştır (Sarajevo 1908). **2. Kur'an Časni** (Kutsal Kur'an). Kur'an-ı Kerim'in Boşnakça'ya çevirisi olan eser Hâfız Muhammed Pandža ile birlikte hazırlanmıştır (Sarajevo 1937; Zagreb 1969, 1974, 1978). Dipnotları Mehmed Cemâleddin'e ait olan meâlin sonuna, yine Mehmed Cemâleddin tarafından Ömer Rıza Doğrul'un *Tanrı Buyruğu* adlı çevirisindeki (İstanbul 1934) Kur'an ve Hz. Peygamber'le ilgili bir yazının Boşnakça tercümesi ilâve edilmiştir.

Mehmed Cemâleddin'in söz konusu eserleri ve makalelerinin büyük bir kısmı iki cilt halinde *Reis Džemaludin Čaušević-Prosvjetitelj Reformator* adıyla Enes Karić ve Mujo Demirović tarafından neşredilmiştir (Sarajevo 2002). Eserlerinin bibliyografyasını da bu kitapta Osman Lavić kaleme almıştır (II, 601-607).

BİBLİYOGRAFYA :

Bisera Nurudinović, *Bibliografija Jugoslovenske Orijentalistike: 1918-1945*, Sarajevo 1986, s. 57-58, 59, 139, 258, 259, 261, 262, 263, 264, 270, 272, 275, 276; *World Bibliography of Translations of the Meanings of the Holy Qur'an* (haz. İsmet Binark – Halit Eren), İstanbul 1406/1986, s. 398-400; Ferhat Šeta, *Reis-ul-uleme u Bosni i Hercegovini i Jugoslaviji od 1882. do 1991. Godine*, Sarajevo 1991, s. 33-36; Mustafa Čeman, *Bibliografija Bošnjacke Književnosti*, Zagreb 1994, s. 507, 564; Mahmud Traljić, *Istaknuti Bošnjaci*, Sarajevo 1998, s. 50-57; a.mlf., "Hadži Mehmed Džemaludin Čaušević", *Glasnik VIS*, XXXIX/3 (1976), s. 221-225; Osman Lavić, "Bibliografija Radova Mehmeda Džemaludina Čauševića", *Reis Džemaludin Čaušević-Prosvjetitelj i Reformator*, Sarajevo 2002, II, 601-607; D. Hofbauer, "Znanstveni Rad Džemaludin Čauševića", *Obzor*, LXXI/135, Sarajevo 1930, s. 3; Mehmed Handžić, "Merhum H. Mehmed Džemaluddin ef. Čaušević", *el-Hidaje*, II/5, Sarajevo 1937-38, s. 77-78; a.mlf., "Pabirci o Književnom i Naučnom Radu Rahmetli Hadži Džemaludin ef. Čauševića", *Novi Behar*, XI/20, Sarajevo 1937-38, s. 309-312; Fehim Spaho, "Uspomene na Merhuma Džemaludina (Čauševića)", a.e., XI/20 (1937-38), s. 293-296; Muhamed Pandža, "Merhum Džemaludin Čaušević", a.e., XI/20 (1937-38), s. 297-306; Šaćir Sikirić, "Fragment iz Uspomene na Rahmetli Čauševića", a.e., XI/20 (1937-38), s. 306-308; Alija Nametak, "Efkarul-muvahhidin. Mehmed Džemaludin Čaušević", a.e., XI/20 (1937-38), s. 321-322; a.mlf., "Hadži Mehmed Džemaludin (Čaušević)", *Glasnik VIS*, XXVII/10-11 (1964), s. 470-475; Ahmed Mahinić, "Lik i Djelo Velikog Merhuma Mehmeda Džemaludina ef. Čauševića", *Gajret*, XIX/4-5, Sarajevo 1938, s. 69-71; Uredništvo, "Merhum Hadži Mehmed Džemaluddin ef. Čaušević", *Glasnik IVZ*, VI/4, Sarajevo 1938, s. 145-147; Muhamed Hadžijahić, "Čaušević, Hadži Mehmed Džemaluddin", *Hrvatska Enciklopedija*, Zagreb 1942, IV, 207-208; Hazim Šabano- vić, "Čaušević, Mehmed Džemaludin", *Enciklopedija Jugoslavije*, Zagreb 1956, II, 546.

MUHAMMED ARUÇI

Mehmed
Cemâleddin
Çauşeviç